

MARIAN KWIATKOWSKI

ELEKTRYFIKACJA POWIATU WADOWICKIEGO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

WSTĘP

Na przełomie XIX i XX w. Wadowice jawiły się jako ośrodek rozwijającego się przemysłu i ważny ośrodek administracyjny. Dobrym sposobem pokazania rozwoju miasta było jego oświetlenie. Zdecydowano się zastosować oświetlenie elektryczne. Na ziemiach polskich zaboru austriackiego pierwszą elektrownię uruchomiono w 1894 r. we Lwowie. Była to elektrownia tramwajowa. Kolejne elektrownie oddano do użytku w Nowym Targu, Przemyśle, Jaśle, Podgórzcu. W 1901 r. w Krakowie rozpoczęła działalność elektrownia tramwajowa, a w roku 1905 elektrownia miejska¹. Uruchomienie w 1906 r. elektrowni w Wadowicach stawia to miasto w gronie pionierów elektryfikacji Galicji. Początki były trudne, społeczeństwo należało przekonać do stosowania tego źródła energii. Zostało to już opisane we wcześniejszych numerach rocznika „Wadoviana”². Przyjrzyjmy się kolejnym etapom elektryfikacji powiatu wadowickiego jako czynniki modernizacji miast galicyjskich.

ELEKTRYFIKACJA POWIATU WADOWICKIEGO

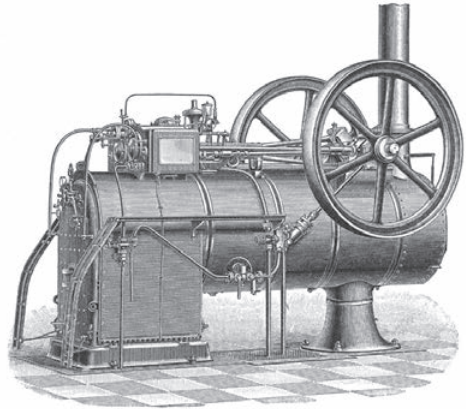
*Statystyka Zakładów Elektrycznych w Polsce z 1929 r.*³ wymienia w powiecie wadowickim trzy elektrownie: miasta Andrychowa (105 kilowatów (kW)), andrychowskiej Fabryki WYROBÓW Bawełnianych Braci Czechowiczka (295 kW) oraz

¹ *Historia elektryki polskiej*, t. II, *Elektroenergetyka*, Warszawa 1977, s. 46-51.

² H.Cz. Gil OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach 1918-1939*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2004, nr 8, s. 10-27; K. Meus, *Elektryfikacja Wadowic w początkach wieku XX. Studium nad rozwojem cywilizacyjnym miasta w okresie autonomii galicyjskiej*, cz. 1, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2008, nr 11, s. 45-65; por. K. Meus, *Wadowice 1772-1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013, s. 214-221 i n.

³ *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce, 1928/1929*, Ministerstwo Robót Publicznych, Warszawa 1929, s. 472.

miasta Wadowic (222 kW). Właścicielem tej ostatniej był Elin S.A. dla Przemysłu Elektrycznego z siedzibą w Krakowie przy ul. św. Anny 1. W elektrowni miejskiej zainstalowane zostały dwie lokomobile⁴ Wolfa o mocy po 40 KM (8 atmosfer), napędzające prądnice prądu stałego 28 kW, 2 x 230 woltów (V). Moc elektrowni wynosiła 56 kW, a długość sieci rozdzielczej 6 km. W roku 1914 elektrownia została rozbudowana o dalsze dwie dwucylindrowe lokomobile Lanza z kondensacją, napędzające prądnice prądu stałego o mocy po 83 kW. Zbudowano chłodnię kominową oraz rozbudowano sieć rozdzielczą. Elektrownia osiągnęła wówczas moc 222 kW⁵.

Przykładowa lokomobila Lanza
(rysunek z Meyers Konversations Lexikon, 1896)

Z analizy danych zawartych w *Statystyce* wynika, że w roku 1928 wadowicka elektrownia wytworzyła 223 megawatogodzin (MWh), a w roku następnym już 249 MWh. Największe obciążenia odnotowano w 1924 r. – wynosiło ono 120 kW, 5 grudnia 1928 r. – 171 kW oraz 17 grudnia roku 1929 – 188 kW. Dane dotyczące sieci (prąd stały, 2 x 220 V) zawiera tabela 1.

Tabela 1
Specyfikacja sieci elektrowni miasta Wadowice w latach 1928-1929

Rok	Masa przewodów (w tonach):		
	miedziane	aluminiowe	żelazne
1926	6,326	0,205	1,326
1928	7,1	0,2	brak danych
1929	7,3	0,2	brak danych

Źródło: *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce, 1928/1929*, Ministerstwo Robót Publicznych, Warszawa 1929, s. 472; *Gospodarka elektryczna w Polsce*, red. inż. M. Kuźmicki, Wydawnictwo Związku Elektrowni Polskich, Warszawa 1926.

⁴ Lokomobila – początkowo był to przewoźny zespół napędowy, zawierający: kocioł parowy, maszynę parową i urządzenie transmisyjne (np. koło pasowe), konstrukcyjnie zbliżony do małego parowozu, ale bez własnego napędu. Szeroko stosowana w XIX i na początku XX w. do napędu: małych zakładów, maszyn rolniczych w folwarkach, pomp itd. W późniejszym czasie wyposażone w prądnice (dynamomaszynę) były lokalną elektrownią (zob. rys.1).

⁵ *Historia elektryki polskiej*, t. II, *Elektroenergetyka*, op. cit., s. 47-48.

Z analizy powyższej tabeli wynika, że nastąpiło pewne nasycenie w rozbudowie sieci odbiorców, wynikające po trosze z zastosowanego napięcia stałego. Kolejni odbiorcy przyłączani byli do istniejącej już sieci.

Na przestrzeni lat 1928 i 1929 liczba liczników wzrosła z 536 do 620 przy jednoczesnym spadku liczby odbiorców ryczałtowych – z 350 do 328. Szczegóły dotyczące sprzedaży energii – przy czym podkreślić należy, że byli tylko drobni odbiorcy – zawiera tabela 2.

Tabela 2
Sprzedaż energii w Wadowicach w latach 1928-1929

Rok	Liczba liczników	Liczba odbiorców ryczałtowych	Moc odbiorników	Sprzedaż		Całkowity wpływ ze sprzedaży
				Światło	Siła	
1924	305	395	184 kW	122 MWh		brak danych
1928	536	350	281 kW	131 MWh	6 MWh	138 500 zł
1929	620	328	310 kW	142 MWh	15 MWh	155 200 zł

Źródło: *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce 1930, 1931 i 1932*, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1933, s. 472; *Gospodarka elektryczna w Polsce*, red. inż. M. Kuźmicki, Wydawnictwo Związku Elektrycznych, Warszawa 1926.

W 1926 r. dyrektorem elektrowni był inż. Jan Madeyski⁶. W 1928 r. elektrownia zatrudniała pięciu robotników, pięć osób personelu technicznego oraz czterech urzędników.

Wspomnijmy o Rudolffie Czyłoku⁷. Był kierownikiem technicznym i administracyjnym wadowickiej elektrowni. Urodzony 27 stycznia 1889 r. w Bielsku, ukończył szkołę maszynową przy austro-węgierskiej marynarce wojennej i zdał egzamin na kierownika technicznego na okrętach. Mieszkał w Wadowicach na ulicy 3 Maja 8. Nie wiemy, kiedy rozpoczął pracę w elektrowni wadowickiej, wiadomo natomiast, że w 1930 r. był zarządzającym elektrownią⁸. Zachowała się zawarta 3 stycznia 1932 r. umowa o pracę między nim a firmą Elin. Dwa lata później, 14 września 1934 r., Czylok zawarł umowę z firmą Międzykomunalny Zakład Elektryczny S.A. w Krakowie. Według niej jego pensja wynosiła 670 zł plus 100 zł dodatku mieszkaniowego.

⁶ *Gospodarka elektryczna w Polsce*, red. inż. M. Kuźmicki, Wydawnictwo Związku Elektrycznych, Warszawa 1926 s. 28.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej ANKr), A sygn. 29/591/30, *Czyłok Rudolf, Wadowice, kier. Elektrowni*.

⁸ M. Kuźmicki, *Gospodarka elektryczna w Polsce*, Wydawnictwo Związku Elektrycznych, Warszawa, 1930, s. 30.

Brat Rudolfa, Adolf Czylok, był kierownikiem technicznym, prokurentem w Elektrowni Okręgowej Siersza Wodna. Obaj w 1944 r. przenieśli się do Austrii, znajdującej się wówczas w granicach III Rzeszy. Rudolf prowadził w Grazu stację benzynową. Zmarł w 1974 r.⁹

ELEKTROWNIE POWIATU

Zapotrzebowanie na elektryczność przejawiało się powstawaniem całego szeregu drobnych elektrowni. Wydana w 1932 r. przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu¹⁰ kolejna *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce*¹¹ zawiera wykaz 14 zakładów działających w powiecie wadowickim (tabela 3).

Wśród elektrowni największą moc generowała andrychowska fabryka Braci Czczowiczka – 295 kW. Jej początki sięgały lipca 1906 r., kiedy przybyły z Wiednia inżynier Emil Czczowiczka, w imieniu swoim oraz braci i późniejszych współników – Salomona, Fryderyka i Edwina, zwrócił się do andrychowskiej Rady Miejskiej z prośbą o wydanie zezwolenia na założenie w mieście tkalni mechanicznej. Uroczyste otwarcie Pierwszej Galicyjskiej Tkalni Mechanicznej dla Wyrobów Bawełnianych, z udziałem m.in. marszałka krajowego Sejmu Galicyjskiego hrabiego Stanisława Marcina Badeniego, nastąpiło 23 maja 1908 r. U progu wielkiej wojny (1914 r.) fabryka zatrudniała już 850 osób, a w latach 20. XX w. pracowało w niej nawet 3 tysiące robotników¹². W okresie dwudziestolecia międzywojennego zakład nosił nazwę Fabryka Wyrobów Bawełnianych „Bracia Czczowiczka” w Andrychowie. Zakład Bernarda Stambergera, prezesa gminy żydowskiej i radnego miejskiego, był spadkobiercą założonej przez jego ojca Ferdynanda pierwszej w Andrychowie farbiarni płócien i fabryki apretury. Od końca XIX w. w zakładzie zainstalowana była maszyna parowa, która w roku 1893 stała się przyczyną pożaru w mieście¹³. Dwie

⁹ Korespondencja prowadzona przez autora z Hansem Czylokiem, synem Adolfa.

¹⁰ Publikowana w latach 1925-1936 *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce* wydawana była początkowo przez Ministerstwo Robót Publicznych, a od 1932 r. przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu (J. Piłatowicz, „Historia elektryki polskiej” Tom I: „Nauka, piśmiennictwo i zrzeszenia”, pod red. Kazimierza Kolbińskiego, Warszawa 1976 (recenzja), „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1977, r. 22/3, s. 661).

¹¹ *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce 1930, 1931 i 1932*, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1933, s. 143-144, 146.

¹² A. Fryś, T. Putek, *Początki Fabryki Braci Czczowiczka w świetle zachowanych dokumentów*, cz. 1, „Nowiny Andrychowskie”, 2014, nr 6 (282), s. 38-39; *eidem*, *Początki Fabryki Braci Czczowiczka w świetle zachowanych dokumentów*, cz. 2, „Nowiny Andrychowskie”, 2014, nr 7 (283), s. 34-36. Por. A. Fryś, M. Pytel-Skrzypiec, T. Putek, D. Rusin, *Kto był kim w Andrychowie?*, Andrychów 2017, s. 27-29.

¹³ A. Fryś, M. Pytel-Skrzypiec, T. Putek, D. Rusin, *Kto był kim... op. cit.*, s. 137. Por. *Księga pamiątkowa b. gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myslenic*, red. D. Jakubowicz, Tel Awiw 1968, s. 160-161.

lokomobile na odpady drzewne oraz silnik spalinowy na olej napędowy stanowiły napęd elektrowni w tartaku hrabiego Stefana Bobrowskiego, właściciela majątku andrychowskiego, który oprócz zakładu posiadał także gorzelnię i rozlewnię win Jawornica. Podobną moc całkowitą rzędu 102 kW osiągała uruchomiona w 1928 r. elektrownia spółki Las w Andrychowie.

Wśród zakładów wadowickich największą moc posiadała wybudowana przy ul. Młyńskiej elektrownia Elin, napędzana czterema lokomobilami na węgiel. W lipcu 1907 r. rozpoczęła działalność fabryka papieru pakunkowego Feliksa Romaszkana, zlokalizowana również na ul. Młyńskiej. Właściciel, absolwent Politechniki w Zurychu, były dyrektor fabryki papieru w podwiedeńskim Sankt Pölten i główny inżynier wrocławskiej Celulozy (1917-1928), był potentatem produkcji papieru w regionie. Zakład prowadził fabrykację papieru, papy surowej oraz torebek papierowych. W 1914 r. fabryka zatrudniała 70 pracowników fizycznych, a u schyłku międzywojnia (1938 r.) liczba personelu wzrosła do ok. 100¹⁴. Roczna zdolność produkcyjna Papierni wynosiła 2600 ton. W 1927 r. współzałożycielami Spółki Akcyjnej pod firmą F. Romaszkana, obok właściciela fabryki, byli: Józef Romaszkan, kuzyn Feliksa, oraz pochodzący z Sierszy Zdzisław Rauch (dyrektor elektrowni Siersza Wodna).

Znacznie mniejszą moc generowała elektrownia w założonej w latach 20. XX w. Druciarni, jak potocznie nazywano spółkę Wadowicki Przemysł Druciany, wyrosłą na bazie powstałej jeszcze przed I wojną światową wadowickiej filii fabryki Hipolita Cegielskiego w Poznaniu¹⁵. W zakładzie zlokalizowanym przy ul. Młyńskiej, w pobliżu dworca kolejowego, produkowano m.in. drut żelazny ciągniony jasny i ocynkowany, drut żelazny kolczasty, wyroby druciane, gwoździe, ogrodzenia i siatki druciane, materace sprężynowe i pasy pędne¹⁶. Zarówno Papiernia, jak i Druciarnia oraz założona przez Józefa Lisko przy ul. Trybunalskiej rozlewnia piwa pobierały dodatkowo energię z elektrowni miejskiej. Własną, przydomową elektrownię posiadało od 1927 r. Collegium Marianum Księży Pallotynów na Kopcu. Lokomobila znajdowała się również w młynie Franciszka Zawiły.

Elektrownie funkcjonowały także przy innych zakładach. Młyn w gospodarstwie w Brodach koło Kalwarii Zebrzydowskiej, zakupionym w 1926 r. przez Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych od Ludwika Mikołaja Hammerlinga,

¹⁴ K. Meus, *Wadowice 1772-1914...*, op. cit., s. 202-203; por. H.Cz. Gil OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach...*, op. cit., s. 21.

¹⁵ O. H. Gil podaje, że druciarnia rozpoczęła swoją działalność w roku 1923, z kolei prof. A. Nowakowski podaje datę o pięć lat późniejszą (H.Cz. Gil OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach...*, op. cit., s. 21; A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice. Szkic historyczno-prawny*, Kraków 1985, s. 95).

¹⁶ H.Cz. Gil OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach...*, op. cit., s. 21.

napędzany był zarówno silnikiem spalinowym, jak i turbiną wodną¹⁷. Koło wodne stanowiło także napęd dworskiej elektrowni folwarku Jaszczurowa należącego do Franciszka Thetschla. Znajdowała się ona w zaadaptowanym odpowiednio do tego celu dawnym młynie. Maszyna parowa z kolei była źródłem energii dla elektrowni parowej Fabryki Mebli Szczepana Łojka, założonej w latach 90. XIX w. w Kalwarii Zebrzydowskiej (przysiółek Sikorówka przynależny do gminy Zebrzydowice). W okresie największej prosperity przedwojennego kalwaryjskiego stolarstwa, w latach 1926-1930, fabryka Łojka, posiadająca magazyny w Krakowie i oddział w warszawskim Hotelu Europejskim, zatrudniała 150 osób¹⁸. Kryzys ekonomiczny lat 30. XX w. doprowadził jednak przedsiębiorstwo do upadku. Elektrownia o mocy całkowitej 12 kW znajdowała się także w dawnych dobrach arcyksięcia Karola Rainera Habsburga z Żywca, należących po I wojnie światowej do spółki akcyjnej Izdebnickie Zakłady Przemysłowe¹⁹.

Tabela 3

Elektrownie w powiecie wadowickim w 1932 r.

Zakład	Miejscowość	Moc całkowita	Napęd	Napięcie generowane	Uwagi
Tartak Stefana Bobrowskiego SA	Andrychów	102 kW	2 lokomobile (65 kW) silnik spalinowy (37 kW)	380 / 220 V	Elektrownia zasilala zakład rozdzielczy w Andrychowie
Fabryka Wyrobów Bawełnianych Braci Czeczowiczka	Andrychów	295 kW	3 maszyny parowe, węglowe (285 kW) silnik spalinowy (10 kW)	380 / 220 V stałe 110 V	
Las Spółka z o.o.	Andrychów	102 kW ²⁰			Elektrownia rozpoczęła działalność w 1928 r.

¹⁷ *Sprawozdanie z działalności Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych Rzeczypospolitej Polskiej za II-gie półrocze 1928 i rok 1929*, Warszawa 1930, s. 163; por. E. Magiera, *Kursy nauczycielskie w Brodach (1929-1934)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 2015, nr 3-4, s. 113-125.

¹⁸ *Kalendarium. Kalwaria Zebrzydowska*, „Kalwariarz”, 2011, nr 5, s. 20, 24-25.

¹⁹ A. Nowakowski, M. Obodyński, *Skawinki. Wieś – kościół – szkoła – sport. Od schyłku średniowiecza po rok 2017*, Rzeszów 2017, s. 30. W Izdebniku znajdowała się znana od czasów galicyjskich Fabryka Wódek Zdrowotnych i Likierów słynąca przede wszystkim z produkcji jarzębiaku i koniferynki (likieru ziołowego).

²⁰ Dane z 1934 r.

Fabryka Wyróbów Bawełnianych B. Stamberger	Andrychów	37 kW	maszyna parowa	380 / 220 V	
Młyn (Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych)	Brody	11 kW	turbina wodna, silnik spalinowy	stałe 220 V	
Izdebneckie Zakłady Przemysłowe SA	Izdebnik	12 kW	lokomobila	stałe 110 V	
Elektrownia folwarku Jaszczurowa (F. Thetschel)	Jaszczurowa	3 kW	koło wodne	stałe 110 V	
Fabryka Mebli Sz. Łojek	Kalwaria Zebrzydowska	5 kW	maszyna parowa	stałe 110 V	
Elektrownia Elin SA dla Przemysłu Elektrycznego (Kraków, ul. św. Anny 1)	Wadowice	222 kW	4 lokomobile węglowe	stałe 2 x 220 V	Później: Międzykomunalny Zakład Elektryczny SA
Fabryka Papieru SA (F. Romaszkan)	Wadowice	72 kW	maszyna parowa	220 V	Elektrownia pobierała dodatkowo energię z elektrowni w Wadowicach
Wadowicki Przemysł Drucziany Spółka z o.o.	Wadowice	12 kW	maszyna parowa	stałe 220 V	Elektrownia pobierała dodatkowo energię z elektrowni w Wadowicach
Browar (St. Froncz, M. C. Lisko)	Wadowice	3 kW	silnik spalinowy	stałe 220 V	Elektrownia stanowiła rezerwę, browar pobierał energię z elektrowni w Wadowicach

Młyn (F. Zawila)	Wadowice	2 kW	lokomobila	stałe 220 V	
Stowarzyszenie Księży Pallołynów	Wadowice – Kopiec	10 kW	silnik spalinowy	stałe 110 V	

Źródło: *Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce 1930, 1931 i 1932*, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1933, s. 143-144, 146.

Różne napięcia generowane przez poszczególne elektrownie wpływały na to, że prąd był drogi. Potrzeba było odbiorników na różne wielkości i rodzaje napięcia w zależności od napięcia na źródle zasilania.

Działalność spółki Elin w 1933 r. pozostawała pod wpływem trwającego wielkiego światowego kryzysu. Powszechne zubożenie ludności przejawiało się spadkiem konsumpcji prądu. Ponadto przyczynił się do tego strajk konsumentów w Wadowicach związany z cenami energii elektrycznej²¹. Zahamowane zostało również tempo rozbudowy nowych instalacji odbiorczych²².

Brak rozwoju elektrowni wadowickiej spowodowany był wytwarzaniem przez nią napięciem. Prąd stały stosowany był do zasilania trakcji tramwajowo-kolejowej oraz do oświetlenia. Nie sprawdzał się w przesyłce na większe odległości i w przemyśle. Tam najlepiej nadawał się prąd przemienny. Ponadto zastosowanie lokomobil do wytwarzania pary oraz zastosowanie silników parowych do napędu prądnic było mało efektywne i w dłuższej perspektywie nieopłacalne.

UPRAWNIENIA ELEKTRYFIKACYJNE

Pierwsze powiązania Wadowic z siecią energetyczną Małopolski pojawiły się przy okazji projektów budowy zakładu wodno-elektrycznego Szczawnica – Jazowsko. 25 maja 1919 r. Towarzystwo Akcyjne Zachodnio-Galicyskich Elektrowni Okręgowych (właściciel elektrowni Siersza Wodna) zawiązało komitet założycielski, mający na celu doprowadzenie do skutku budowy zakładu w Jazowsku. Wytworzona tam energia miała wspomagać istniejące elektrownie ciepłne. W tym celu miano wybudować sieć energetyczną łączącą miejscowości: Jazowsko, Limanowa, Myślenice, Wadowice, Spytkowice, Libiąż, Jaworzno, Siersza, Krzeszowice, Kraków, Podgórze,

²¹ H.Cz. Gil OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach 1918-1939...*, op. cit., s. 22.

²² ANKr, sygn. 29/591/79, *Sprawozdanie na Walne Zgromadzenie Spółki Elin z 1933 r.*, bez pag.

Wieliczka, Bochnia, Okocim, Tarnów, Grybów, Nowy Sącz, Jazowsko, wraz z infrastrukturą rozdzielczą oraz telefonem i telegrafem o łącznej długości 350 km²³.

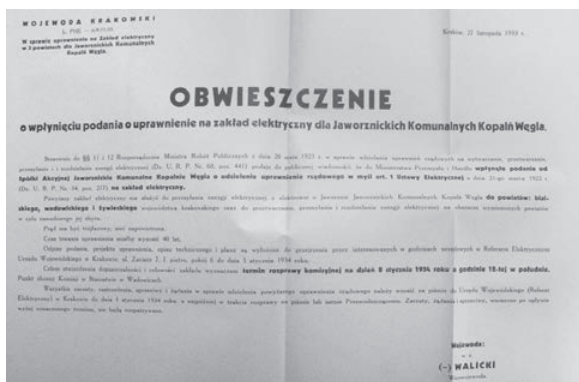
W latach 30. XX w. obszar powiatu wadowickiego stał się terenem „walki” o zaopatrzenie tego obszaru w energię elektryczną. Okręgiem tym interesowały się większe elektrownie, istniejące w bezpośrednim sąsiedztwie, względnie położone wprost w tym regionie, tj. w Sierszy Wodnej – Elektrownia Okręgowa Zagłębia Krakowskiego S.A. (EOZK), w Jaworznie – Jaworznickie Komunalne Kopalnie Węgla SA (JKKW) oraz w Brzeszczach – Państwowa Kopalnia Węgla.

Kopalnia w Brzeszczach w 1931 r. wystąpiła o uprawnienia elektryfikacyjne. Wiązało się to z przeprowadzaną rozbudową elektrowni. Podwojenie mocy tej elektrowni przez nabycie w 1932 r. (pod względem walutowym najcięższym dla państwa) nowego turbozespołu o mocy 5000 kW stanowiło klasyczny przykład niefortunnego planowania, gdyż po tak poważnym wysiłku inwestycyjnym nie nastąpiło wcale wzmoczenie produkcji elektrycznej, lecz raczej lekki spadek. Nie przeprowadzono bowiem koniecznej rozbudowy sieci przesyłowej i odbiorczej.

JKKW należały do firm intensywnie rozwijających się, rozszerzających zakres swoich działań. Taką okazją do rozwoju było zwiększenie obszaru zasilania. Dyrek-

cja jaworznickiej kopalni wystąpiła 22 lipca 1933 r. do Ministerstwa Przemysłu i Handlu o nadanie nowego uprawnienia rządowego na zasilanie w energię elektryczną powiatów: wadowickiego, białskiego i żywieckiego w województwie krakowskim.

JKKW zwiększyły moc dysponowaną do 19 120 kW. Przedsta-

OGłoszenie o rozprawie elektryfikacyjnej (Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APKr), zbiór: 591/114, s. 30)

wione przez nie plany elektryfikacyjne²⁴ zakładały wybudowanie głównej stacji rozdzielczej w Kętach, która byłaby połączona ze stacjami pomocniczymi w miastach

²³ K. Górski, *Zakład wodno-elektryczny Szczawnica-Jazowsko*, Kraków 1919, s. 45.

²⁴ ANKr, sygn. 29/591/114, *Korespondencja w sprawie uzyskania uprawnienia elektrycznego na dostawy energii elektrycznej dla pow. Biała, Wadowice, Żywiec*, 1933-1936, s. 30.

Biała i Żywiec z jednej strony, a Andrychów i Wadowice z drugiej. Na początkowym etapie budowy przewidywano pobór energii elektrycznej z elektrowni znajdujących się na terenie uprawnienia.

Dla zasilania powyższych powiatów przewidywana była budowa linii zasilającej 60 kV o przekroju $3 \times 50 \text{ mm}^2$ z Jaworzna do Kęt, gdzie powstać miała główna stacja transformatorowa i rozdzielcza, z której rozchodzić się miały główne szlaki przewodów zasilających 30 kV do większych ośrodków, czyli do miast: Andrychowa, Wadowic, Żywca i Białej. Tam miały powstać rozdzielnie pomocnicze mające obniżać napięcie przesyłane na rozdzielcze (15 względnie 6 kV). Miasto Kęty wybrane zostało jako punkt centralny ze względu na bliskość mającego powstać w niedalekiej przyszłości zakładu wodno-elektrycznego w Porąbce, który pracując jako zakład szczytowy, mógłby wybitnie wspomagać w godzinach największego obciążenia elektrownię ciepłą w Jaworznie. Ta ostatnia pracowałaby z obciążeniem prawie zupełnie stałym, a więc bardzo ekonomicznie. Wyżej wymienioną linią przesyłową 60 kV można by przenieść z Jaworzna do Kęt moc około 7000 kW, co według ówczesnych przewidywań wystarczyłoby na pokrycie zapotrzebowania energii elektrycznej w tych trzech powiatach na okres 10 lat. Planowana była – poza główną linią zasilającą z Jaworzna i stacją rozdzielczą w Kętach – budowa 176 km sieci 30 kV, 590 km sieci rozdzielczej 6 kV oraz 444 km sieci rozdzielczej niskiego napięcia, ponadto 34 stacji transformatorowych na liniach 30 kV oraz 180 stacji transformatorowych przyłączonych do sieci rozdzielczej 6 kV²⁵.

Plany budowy były otwarte na przyszłą rozbudowę. Główna linia przewodów o długości ok. 20 km zasilających linię Kęty – Andrychów – Wadowice o przekroju $3 \times 70 \text{ mm}^2$ miała być poprowadzona na słupach żelaznych, kratowych na docelowe napięcie 100 kV, lecz załączona tym-

Mapa projektowanego uprawnienia elektrycznego na elektryfikację powiatów bialskiego, wadowickiego i żywieckiego (APKr, zbiór: 591/114, s. 25)

²⁵ *Ibidem*, s. 25.

czasowo na 30 kV. W stacji transformatorowej w Wadowicach miały być zainstalowane dwa transformatory po 200 kVA. Jaworznicke Komunalne Kopalnie Węgla SA wystąpiły 30 listopada 1933 r. z wnioskiem do Funduszu Pracy o udzielenie pożyczki i dotacji na te planowane prace elektryfikacyjne. Nie spotkał się on jednak z życzliwym przyjęciem. Rada Gminy Brzeszcze przedłożyła swój sprzeciw, uzasadniając go m.in. tym, że na terenie gminy jest elektrownia Państwowej Kopalni Węgla w Brzeszczach – energia jest tańsza, a budynki użyteczności publicznej mają prąd bezpłatnie. Gminy Janiszowice i Przecieszyn podobnie uzasadniały swój sprzeciw. Wszystkie trzy odpowiedzi zostały napisane według tego samego wzoru. Czyżby przygotował je jeden autor lub był to uzgodniony tekst? Znajdująca się na proponowanym terenie elektryfikacji kopalnia Brzeszcze również wyraziła swój stanowczy (siedmiostronnicowy) sprzeciw. Podstawowym argumentem było to, że kopalnia już w 1931 r. wystąpiła o nadanie jej uprawnień. Było to więc działanie konkurencyjne. Również Tymczasowy Wydział Powiatowy w Wadowicach sprzeciwił się nadaniu uprawnienia elektryfikacyjnego dla JKKW. Miasto było związane koncesją (do 1955 r.) z firmą Elin, właścicielką elektrowni wadowickiej. Dlatego też JKKW w swoim podaniu pomijały zasilanie miasta. Podobna sytuacja zachodziła dla Andrychowa²⁶.

Skutkiem przeprowadzonej 8 stycznia 1934 r. rozprawy komisyjnej w sprawie udzielenia JKKW uprawnienia rządowego na zakład elektryczny było odłożenie na bliżej nieokreślony czas rozstrzygnięcia sprawy. Jeden z powodów stanowiły liczne sprzeciwy władz lokalnych, firm konkurujących w elektryfikacji wyodrębnionych fragmentów koncesjonowanego obszaru.

Z dniem 25 lipca 1934 r. przyznano elektrowni Siersza Wodna (EOZK) kolejne uprawnienie rządowe (numer 239). Nadawało ono prawo przesyłania, przetwarzania i rozdzielania energii elektrycznej na obszarze gminy Podolsze i miasta Zator w powiecie wadowickim²⁷.

W 1936 r. JKKW zwróciły się do elektrowni Siersza Wodna z propozycją wybudowania sieci przesyłowej i zapewnienia dostaw energii do Wadowic. Rozważano przedłużenie sieci 5 kV z Zatora bądź sieci 30 kV z Kwaczały. Elektrownia z Jaworzna miałyby pokryć część kosztów budowy²⁸. Na tę rozbudowę również potrzebna była jednak zgoda urzędów.

Dużo o zaistniałej sytuacji mówią listy przesłane przez zarząd JKKW do Ministra Przemysłu i Handlu 22 stycznia 1934 r. i 2 lutego 1936 r. W pierwszym z nich wspo-

²⁶ *Ibidem*, s. 67 i n.

²⁷ M. Kwiatkowski, *Elektrownia Siersza Wodna*, Katowice 2014, s. 47.

²⁸ *Ibidem*, s. 50-51.

minane jest wycofanie z działań elektryfikacyjnych kopalni Brzeszcze ze względu na niemożność przekazania do dyspozycji kopalni odpowiednich środków pieniężnych – była bowiem własnością państwową. Podczas rozprawy Komisji Uprawnieniowej dyrektora kopalni Brzeszcze bardzo aktywnie sprzeciwiała się przyznaniu uprawnienia elektryfikacyjnego dla JKKW. Zarząd tych ostatnich poprosił ministerstwo o wyjaśnienie owych biegunowych działań²⁹.

Z kolei list z 1936 r. (dodajmy, że w tym czasie zmienił się minister) przypomina o zaistniałym dwa lata wcześniej konflikcie, mówi o braku odpowiedzi na poprzednią korespondencję i o wykorzystaniu przewagi przez kopalnię w Brzeszczach jako instytucję państwową. Zawiera wreszcie kolejną prośbę o rozstrzygnięcie sytuacji zaistniałej pomiędzy kopalniami³⁰.

Czas mijał, trwały przepychanki pomiędzy instytucjami państwowymi, a prądu nadal nie było.

JKKW nie czekały beczynnie. Dokonywały w tym czasie elektryfikacji powiatu olkuskiego. Ponadto już w 1933 r. podjęły rokowania z kapitałem wiedeńskim o nabywanie pakietu akcji Spółki Akcyjnej Elin. To działanie miało wspomóc uzyskanie uprawnienia na elektryfikację powiatów bialskiego, wadowickiego i żywieckiego poprzez pozyskanie działających tam przedsiębiorstw elektryfikacyjnych. Firmą posiadającą elektrownię w Wadowicach była spółka wiedeńska Elin Aktiengesellschaft für Elektrische Industrie. Towarzystwo to było właścicielem akcji firmy Elin Spółka Akcyjna dla Przemysłu Elektrycznego w Krakowie. W wyniku podjętych starań, w 1934 r., doszło do dwukrotnego zakupu akcji polskiego oddziału firmy Elin, w wyniku którego JKKW stały się jedynym udziałowcem tej firmy. Wiedeński Elin przy sprzedaży akcji zastrzegł sobie zmianę nazwy firmy tak, aby nie było dwóch firm o podobnym brzmieniu. Nową nazwę firmy ustalono na Międzykomunalny Zakład Elektryczny Spółka Akcyjna w Krakowie. Jednocześnie podwyższono kapitał akcyjny z 250 000 zł do 500 000 zł. Do zakupu nowej emisji akcji zachęcano Zakład Elektryczny Okręgu Lwowskiego, gminy: Wadowice, Maków, Kęty, Andrychów, Sucha, szczególnie te mające własne elektrownie³¹. To przejęcie miało ułatwić zdobycie uprawnienia.

Wstrzymując przyznanie uprawnień rządowych na elektryfikację południowej części okręgu krakowskiego, Ministerstwo Przemysłu i Handlu miało do zrealizowania swoje plany. Projektowano utworzenie Spółki Sieciowej. Według projektu

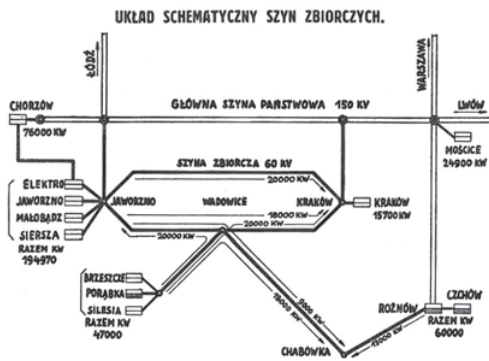
²⁹ ANKr, sygn. 29/591/114, *Korespondencja w sprawie uzyskania uprawnienia elektrycznego na dostawy energii elektrycznej dla pow. Biała, Wadowice, Żywiec, 1933-1936*, s. 79-91.

³⁰ *Ibidem*, s. 171-185.

³¹ ANKr, sygn. 29/591/79, *Korespondencja w sprawie udziałów JKKW w „Elin” Sp. Akc. Dla przemysłu elektrycznego, 1934-1939*, b. pag.

Projekt sieci głównych w krakowskim okręgu elektryfikacyjnym (Elektryfikacja Ziemi Krakowskiej. Materiały komisji energetyczno-elektryfikacyjnej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1937, s. 178)

Układ schematyczny energetycznych szyn zbiorczych (Elektryfikacja Ziemi Krakowskiej. Materiały komisji energetyczno-elektryfikacyjnej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1937, s. 177)

uprawnieniowego miała ona zbudować i eksploatować sieć przesyłową i rozdzielczą tej części okręgu elektryfikacyjnego. Miała to być zachodnia część ciągu sieci nazwanej „szyną podhalańską”: wychodząc z budowanej elektrowni przy zaporze w Rożnowie, następnie idąc poprzez Stary Sącz, Chabówkę, Wadowice, Brzeszcze miała się łączyć z sieciami południowej części Górnego Śląska. Szyna ta miała stworzyć możliwość współpracy poszczególnych elektrowni Zagłębia Krakowskiego³². Składać się miała z dwóch zasadniczych trzonów łączących zagłębie węglowe z Krakowem: istniejącej już linii 60 kV z Jaworzna do Krakowa oraz nowej linii 60 kV Jaworzno – Wadowice – Kraków, jako punktu wyjściowego zasilania elektrycznej linii kolejowej w kierunku na Kielce – Radom – Warszawę. Uzupełnieniem tej szyny byłyby odgańlenia: doprowadzone z Porąbki do trzonu głównego, dalej w punkcie Wadowice, od Wadowic do Chabówki, czyli punktu głów-

³² Elektryfikacja Ziemi Krakowskiej. Materiały komisji energetyczno-elektryfikacyjnej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1937, s. 178.

nego zasilania trakcji elektrycznej kolei Kraków – Zakopane, oraz od Chabówki do Rożnowa, jako zasilanie rezerwowe punktu Chabówka z Rożnowa³³. Do początku szyny w Jaworznie, gdzie łączą się trzony główne, dołączona jest pierwsza silna grupa elektrowni zagłębia krakowskiego, dąbrowskiego i śląskiego, na jej końcu zaś znajduje się główny konsument – Kraków. Do środka szyny, do trzonu, doprowadzona jest druga grupa elektrowni, przede wszystkim elektrownia wodna w Porąbce. W ten sposób energia tej grupy przesłana być może w obu kierunkach szyny zbiorczej do Krakowa i do Jaworzna.

Plany były ambitne, celowe, ale nadszedł już 1937 r., a regiony Podhala dalej nie zostały zelektryfikowane.

WOJENNA I POWOJENNA ELEKTRYFIKACJA

Wybuchła II wojna światowa i powstały inne priorytety elektryfikacyjne. Polskie zakłady zostały przejęte przez okupantów i przestawione na produkcję wojskową, a ta potrzebowała energii elektrycznej o znormalizowanych parametrach. Nie odpowiadała im elektrownia w Wadowicach, która w latach okupacji została wyłączona. Dla zasilania przemysłu zbrojeniowego wybudowano z elektrowni Siersza Wodna³⁴ sieci rozdzielcze łączące: linią 6 kV Bołęciny – Płaza – Zator przerobioną na 30 kV, linią 30 kV Oświęcim – Kęty, linią 30 kV Zator – Wadowice, linią 30 kV Wadowice – Kęty, linią 30 kV Wadowice – Sucha oraz przedłużono tę linię do Chabówki³⁵. W 1943 r. elektrownię Siersza Wodna połączono z siecią jaworzniacką, czyli z JKKW.

Okładka projektu budowy przez elektrownię Siersza Wodna linii energetycznej 30 kV Wadowice – Zator w okresie okupacji (APKat., zbiór: 1166, *Statische Berechnung für die bruchsichere Aufhängung der 30 kV. Leitung Wadowitz – Zator, 1942, s. 19*)

³³ *Ibidem*, s. 177.

³⁴ M. Kwiatkowski, *Elektrownia Siersza Wodna*, op. cit., s. 62.

³⁵ Archiwum Państwowe w Katowicach (APKat.), sygn. 12/1166/01/40, *Statische Berechnung für die bruchsichere Aufhängung der 30 kV. Leitung Wadowitz – Zator, 1942, s. 19-24.*

Po wyzwoleniu teren powiatu wadowickiego dalej był zasilany z elektrowni Sier-sza Wodna³⁶. Według stanu na 7 lutego 1947 r. były to miejscowości: Andrychów, Barwałd, Biała, Kalwaria, Klecza, Las, Łękawica, Maków, Podolsze, Przeciszów, Spyt-kowice, Wadowice, Wieprz, Zator oraz Zembrzyce. Później, w ramach powszechnej elektryfikacji kraju, dostarczono prąd do całego powiatu.

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy powiedzieć, że zaistniała sytuacja pokazała poważną wadę ustawy elektryfikacyjnej z 1922 r. Elektryfikacja poszczególnych miejscowości z małych lokalnych elektrowni okazała się niewłaściwa, wysoce nieekonomiczna i nieodpowiadająca potrzebom konsumentów. Ponadto spory, jakie wywiązywały się pomiędzy elektrowniami w celu pozyskania kolejnych obszarów zbytu energii elektrycznej, wydłużały czas niezbędny do rozpoczęcia robót elektryfikacyjnych. Tani prąd i sprawna obsługa, zwłaszcza dla potrzeb przemysłowych, możliwe były bowiem tylko ze stale czynnych, dużych elektrowni zawodowych pracujących na rozbudowaną sieć elektroenergetyczną.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Katowicach

sygn. 12/1166/0/1/40, Statische Berechnung für die bruchsichere Aufhängung der 30 kV. Leitung Wadowitz – Zator, 1942.

Archiwum Narodowe w Krakowie

sygn. 29/591/79, *Sprawozdanie na Walne Zgromadzenie Spółki Elin z 1933 r.*

sygn. 29/591/114, *Korespondencja w sprawie uzyskania uprawnienia elektrycznego na dostawy energii elektrycznej dla pow. Biała, Wadowice, Żywiec, 1933-1936*

sygn. 29/591/114, *Korespondencja w sprawie uzyskania uprawnienia elektrycznego na dostawy energii elektrycznej dla pow. Biała, Wadowice, Żywiec, 1933-1936.*

sygn. 29/591/79, *Korespondencja w sprawie udziałów JKKW w „Elin” Sp. Akc. Dla przemysłu elektrycznego. 1934-1939.*

sygn. 29/591/30, *Czylok Rudolf, Wadowice, kier. Elektrowni.*

³⁶ ANKr Ekspozytura w Spytkowicach, sygn. 26/1168/3, *Elektrownia Jaworzno. Korespondencja w sprawach planowania i sprawozdawczości, raporty, bez pag.*

Archiwum Narodowe w Krakowie Ekspozytura w Spytkowicach

sygn. 26/1168/3, *Elektrownia Jaworzno. Korespondencja w sprawach planowania i sprawozdawczości, raporty*.

Źródła drukowane

Elektryfikacja Ziemi Krakowskiej. Materiały komisji energetyczno-elektryfikacyjnej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1937.

Sprawozdanie z działalności Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych Rzeczypospolitej Polskiej za II-gie półrocze 1928 i rok 1929, Warszawa 1930.

Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce, 1928/1929, Ministerstwo Robót Publicznych, Warszawa 1929.

Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce 1930, 1931 i 1932, Ministerstwo Przemysłu i Handlu, Warszawa 1933.

Opracowania

Fryś A., Putek T., *Początki Fabryki Braci Czczowiczka w świetle zachowanych dokumentów*, cz. 1, „Nowiny Andrychowskie”, 2014, nr 6 (282), s. 38-39.

Fryś A., Putek T., *Początki Fabryki Braci Czczowiczka w świetle zachowanych dokumentów*, cz. 2, „Nowiny Andrychowskie”, 2014, nr 7 (283), s. 34-36.

Fryś A., Pytel-Skrzypiec M., Putek T., Rusin D., *Kto był kim w Andrychowie?*, Andrychów 2017.

Gil H.Cz. OCD, *Życie gospodarcze w Wadowicach 1918-1939*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2004, nr 8, s. 10-27.

Górski K., *Zakład wodno-elektryczny Szczawnica-Jazowsko*, Kraków 1919, nakł. Gminy Miasta Nowego Sącza 1919.

Kalendarium. Kalwaria Zebrzydowska, „Kalwariarz”, 2011, nr 5.

Księga pamiątkowa b. gmin żydowskich Wadowic, Andrychowa, Kalwarii i Myślenic, red. D. Jakubowicz, Tel Awiw 1968.

Kwiatkowski M., *Elektrownia Siersza Wodna*, Katowice 2014.

Magiera E., *Kursy nauczycielskie w Brodach (1929-1934)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy. Kwartalnik Związku Nauczycielstwa Polskiego poświęcony dziejom oświaty i wychowania”, 2015, nr 3-4, s. 113-125.

Meus K., *Elektryfikacja Wadowic w początkach wieku XX: studium nad rozwojem cywilizacyjnym miasta w okresie autonomii galicyjskiej*, cz. 1, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 2008, nr 11, s. 45-65.

Meus K., *Wadowice 1772-1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013.

Nowakowski A., *Z dziejów miasta i parafii Wadowice. Szkic historyczno-prawny*, Kraków 1985.

Nowakowski A., Obodyński M., *Skawinki. Wieś – kościół – szkoła – sport. Od schyłku średniowiecza po rok 2017*, Rzeszów 2017.

Piłatowicz J., „Historia elektryki polskiej”, Tom I: „Nauka, piśmiennictwo i zrzeszenia”, pod red. Kazimierza Kolbińskiego, Warszawa 1976 (recenzja), „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1977, nr 22/3, s. 658-664.

SUMMARY

Electrification of the Wadowice district in the interwar period

The history of electricity in Wadowice began as early as 1906. This source of energy was appreciated instantly. Neighboring factories started to install their own power plants, yet such installations were costly. The solution to the problem would be electrification of the entire region supplied by one big power plant generating cheap electricity. In order to win the market, various electrical centers started their “fight” offering different sale conditions.

Keywords: power plant, electrification, Elin, Cross-Municipal Power Plant